

Social Work & Education

©SW&E. 2026

УДК 378.011.3-052:159.955.4:316.77

DOI: 10.25128/2520-6230.26.1.13

Ольга СОРОКА,

завідувач кафедри соціальної роботи та соціальної роботи, доктор педагогічних наук, професор, кафедра соціальної роботи та соціальної педагогіки, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна;
sorokaolga175@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1483-8974>

Галина ЛЕЩУК,

кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра соціальної роботи та соціальної педагогіки, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна;

h.v.leshchuk@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0017-9464>

Людмила ПЕТРИШИН,

доктор педагогічних наук, професор, кафедра соціальної роботи та соціальної педагогіки, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна;

ludmyla.petrivshyn@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4506-1523>

Статус статті:

Отримано: лютий 03, 2026

1-ше рецензування: березень 13, 2026

Прийнято: березень 30, 2026

Сорока, О., Лещук, Г., Петришин, Л. (2026).

Рефлексія та професійна комунікація як ключові вектори фахової підготовки здобувачів вищої освіти соціального профілю. *Social Work and Education*, Vol. 13, No. 1 pp. 187-197. DOI: 10.25128/2520-6230.26.1.13

РЕФЛЕКСІЯ ТА ПРОФЕСІЙНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК КЛЮЧОВІ ВЕКТОРИ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРОФІЛЮ

Анотація. У статті проаналізовано сучасні підходи до професійної підготовки здобувачів вищої освіти соціального профілю з акцентом на розвиток рефлексії та професійної комунікації. Розглянуто різні наукові трактування понять «рефлексія» і «соціальна комунікація», причому рефлексію визначено як здатність студента осмислювати власний досвід та формувати індивідуальну стратегію професійного становлення через конструювання образу майбутнього «Я». Встановлено, що професійно орієнтовані освітні компоненти ОПП «Соціальна робота» («Основи професійної комунікації», «Теорія соціальної роботи», «Менеджмент соціальної роботи») мають значний потенціал для розвитку освітньої рефлексії і комунікативної компетентності. Особливу увагу приділено різним формам рефлексії — усній, письмовій і колективній — які урізноманітнюють освітній процес та сприяють формуванню активного, самостійного і соціально відповідального майбутнього фахівця. Розкрито роль викладача як тьютора і фасилітатора, здатного створювати умови для включення студентів у процес самостійного навчання та професійної взаємодії, а також наведено приклади організації навчальних конференцій і нестандартних форм лекцій як ефективних засобів формування рефлексивних і комунікативних навичок.

Ключові слова: рефлексія, освітня рефлексія, професійна комунікація, професійна підготовка, здобувачі вищої освіти, майбутні фахівці соціальної сфери, майбутні соціальні працівники, рефлексивна компетентність, комунікативна компетентність.

ВСТУП

Реалізація компетентнісного підходу передбачає активне використання в освітньому процесі ЗВО інтерактивних форм організації занять, спрямованих, передусім, на актуалізацію й активізацію самостійної й рефлексивної навчальної діяльності здобувачів вищої освіти. Такі форми навчання сприяють розвитку стійкої пізнавальної потреби студентів, яка виступає однією з ключових професійних компетентностей сучасного фахівця соціальної сфери. У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема самоаналізу здобувачами вищої освіти власних навчальних досягнень, а також усвідомлення перспектив особистісно-професійного зростання. Центральним поняттям у цьому процесі виступає рефлексія, яку розглядаємо як здатність студента до осмислення власного досвіду та конструювання індивідуальної стратегії професійного становлення через формування образу майбутнього «Я». Сформованість рефлексивних умінь, усвідомлення освітніх досягнень і перспектив особистісного зростання створюють підґрунтя для розвитку ще одного ключового складника професійної підготовки майбутнього фахівця соціальної сфери – професійної комунікації. Рефлексивна позиція здобувача вищої освіти соціального профілю забезпечує глибше розуміння не лише власних можливостей і обмежень, а й особливостей взаємодії з іншими учасниками освітнього та професійного середовища.

Актуальність означених теоретичних положень особливо загострюється в умовах сучасних соціальних трансформацій. У сучасному освітньому просторі, що перебуває під впливом повномасштабної російсько-української війни та пов'язаних із нею соціальних і економічних кризових процесів, зростає потреба у підготовці фахівців соціальної сфери, здатних до усвідомленої рефлексії та ефективної професійної комунікації. Ми пояснюємо це тим, що, для майбутніх соціальних працівників успішне оволодіння навичками професійної комунікації безпосередньо впливає на їхню здатність вибудовувати конструктивні відносини з колегами, здійснювати результативну взаємодію з різними соціальними групами та виконувати свої професійні обов'язки. Повністю підтримуємо Л. Неїжпапу в тому, що «від рівня сформованості комунікативної компетентності залежить не лише ефективність професійної взаємодії, а й успішність процесу соціальної підтримки та інтеграції вразливих груп населення у суспільство» (Неїжпапа, 2025, с. 38). Не можемо не погодитися із твердженням Н. Губи про те, що «рефлексія відіграє центральну роль у професійному розвитку і становленні особистості, особливо в педагогічній та психологічній практиці, що підтверджується сучасними науковими розробками» (Губа, 2024, с. 18).

Згідно з Глобальними стандартами освіти та підготовки фахівців у галузі соціальної роботи (Global Standards for the Education and Training of the Social Work Profession, 2020), освітні програми соціальної роботи мають передбачати набуття здобувачами освіти навичок саморефлексивного використання професійних знань, цінностей і практичних методів, що пов'язано з формуванням здатності до рефлексії як ключового компонента професійної компетентності майбутніх соціальних працівників. Стандарти також акцентовані на розвитку умінь формувати відносини з різними соціальними групами, що відображає

важливість професійної комунікації у діяльності соціальних працівників та у контексті їхньої підготовки.

Отже, звернення до проблематики рефлексії та професійної комунікації у діяльності соціальних працівників має вагоме наукове й практичне значення, адже сприяє підвищенню усвідомленості професійних дій, ефективності міжособистісної взаємодії та якості прийняття рішень у соціальній роботі. Осмислення цих аспектів у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців соціального профілю створює передумови для вдосконалення освітнього процесу та підвищення якості надання соціальних послуг у сучасному суспільстві.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми фахової підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери представлені науковими працями О. Бойко, Н. Горішної, О. Карпенко, Л. Клос, І. Мельничук, В. Поліщук, Г. Слезанської, Я. Юрків та інших. Рефлексія розглядається як основоположний механізм усвідомлення студентом освітньої діяльності, критичного осмислення власних знань, умінь і ціннісних орієнтацій у контексті професійного зростання. Дослідники цього напрямку (О. Байдарова, Т. Кравчина, О. Савенко, М. Марусинець та ін.) підкреслюють, що рефлексія не лише сприяє глибшому усвідомленню навчального матеріалу, а й виступає чинником формування здатності до саморегуляції професійної поведінки, адаптації у професійному полі та відповідального прийняття рішень у складних соціальних ситуаціях.

У концептуальних та емпіричних дослідженнях (Д. Годлевська, А. Стюпкіна, І. Трубник та ін.) підкреслюється, що розвиток професійної комунікації є невід'ємною складовою професійної компетентності соціального працівника. Комунікативні уміння передбачають не лише володіння вербальними й невербальними засобами спілкування, а й здатність налагоджувати довірливий контакт із клієнтами, ефективно взаємодіяти з колегами та міждисциплінарними командами, а також здійснювати професійний діалог у різних соціокультурних контекстах. Теоретичні підходи до вивчення комунікації у фаховій підготовці майбутніх соціальних працівників акцентують увагу на її ролі у формуванні якісних міжособистісних відносин, управлінні конфліктами та забезпеченні підтримки у процесі здійснення соціальної роботи (А. Дуля, Л. Неїжпапа, О. Соболенко та ін.).

Однак, попри наявний науковий доробок, слід констатувати недостатню розробленість теоретичних і практичних підходів, спрямованих на цілісне осмислення взаємозв'язку рефлексії та професійної комунікації у процесі фахової підготовки майбутніх соціальних працівників.

МЕТА СТАТТІ: розкрити сутність понять «рефлексія», «професійна комунікація» та визначити їхній потенціал у фаховій підготовці здобувачів вищої освіти соціальної сфери.

ОСНОВНИЙ ВИКЛАД

Для глибшого осмислення заявленої проблематики доцільно звернутися до аналізу сутності базових понять – «рефлексія» та «професійна комунікація», що

визначають зміст і спрямованість професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. Незважаючи на широке вживання останнім часом термінів «рефлексія» і «професійна комунікація» однозначного їх тлумачення поки немає. Науковці по-різному трактують ці поняття (табл. 1).

Таблиця 1. Сутнісна характеристика понять «рефлексія» і «професійна комунікація»

Рефлексія	Професійна комунікація
«Рефлексія – не просто знання або розуміння суб'єктом самого себе, але й з'ясування того, як інші знають і розуміють дану особистість, особливості її характеру, емоційні реакції й когнітивні новоутворення тощо. Продуктом рефлексії, у свою чергу, виступає не само по собі явне знання, а спосіб отримання цього явного знання, тобто знання, з яким ми зазвичай маємо справу» (Павелків, 2019, с. 92–93)	«Професійна комунікація – це система безпосередньої чи опосередкованої мовленнєвої взаємодії, що розгортається у фаховому середовищі з урахуванням соціально-психологічної специфіки комунікантів та передбачає досягнення конкретних професійних цілей» (Філюк, 2024, с. 198)
Рефлексія – «багатовимірний процес самопізнання, що включає аналіз минулого досвіду, усвідомлення власних мотивів, дій і переживань, а також проектування майбутньої діяльності на основі отриманих висновків. Вона передбачає саморозуміння через призму ставлення інших людей та врахування соціального контексту, а також здійснюється крізь світоглядні уявлення, що дозволяє індивіду оцінити власне місце у світі і вплив на нього» (Губа, 2024, с. 16)	«Професійна комунікація є фактично основою професійної діяльності педагога, від рівня організації якої залежить якість освітнього процесу, психологічний мікроклімат на занятті, якість підготовки педагога до занять, рівень розуміння педагогом сучасних освітніх тенденцій, новачій предмету (професії) тощо» (Кулішов, Чертов, 2023, с. 58)
«Рефлексія ... визначається як форма діяльності особистості, що спрямована на осмислення власних дій, діяльність, яка дозволяє розкрити духовний світ людини» (Андрющенко, 2015, с. 60)	Професійна комунікація – «комунікація в межах професійно-виробничих ситуацій між фахівцями певної галузі людської діяльності» (Орлова, 2012, с. 142)

Як бачимо, рефлексія та професійна комунікація постають як взаємозумовлені й тісно взаємопов'язані поняття. Рефлексивні вміння розвиваються і в комунікативній взаємодії – як у спілкуванні між здобувачами освіти, так і в діалозі між студентом і викладачем. Саме у процесі такого взаємного обміну думками й позиціями відбувається глибше й більш об'єктивніше усвідомлення особистістю власних дій, переживань і професійних установок.

Важливими для нашого дослідження є твердження А. Веремчук щодо того, що «рефлексія оформлює і консолідує «Я-концепцію» професіонала, сприяючи, з одного боку, динамічності її змісту, а, з іншого, – підтримці її стабільності»

(Веремчук, с. 101). На глибоке переконання В. Овдійчука, «рефлексія як базовий складник критичного мислення, сприяє формуванню свідомої особистості, яка шляхом самостереження, критичного осмислення картини світу, аналізу власних знань, умінь, навичок, ціннісних ставлень, мисленнєвого процесу, прагне до саморозвитку і самореалізації» (Овдійчук, 2024, с. 138). Дослідник наголошує, що «рефлексія формується під час звернення уваги на власний процес мислення, на особисті здобутки, на власні дії, які привели до отриманих результатів, проведення самооцінки, оцінки діяльності одногрупників, оцінюванні результатів розв'язування задач згідно з визначеними критеріями» (Овдійчук, 2024, с. 138).

Отже, рефлексія постає не лише як механізм внутрішнього самопізнання й саморегуляції майбутнього фахівця, а й як важливий чинник становлення його професійної ідентичності та критичного мислення. Водночас рефлексивні процеси актуалізуються й поглиблюються в умовах міжособистісної взаємодії, оцінювання та обміну смислами, що зумовлює їх тісний зв'язок із професійною комунікацією як простором усвідомлення, самопрезентації та співвіднесення власного «Я» з іншими.

Узагальнення теоретичних підходів до розуміння «рефлексії» та її зв'язку з «професійною комунікацією» зумовлює необхідність звернення до практичних аспектів їх реалізації в освітньому процесі закладу вищої освіти. У цьому контексті особливої уваги потребує роль викладача як суб'єкта, що організовує рефлексивно-комунікативне середовище навчання.

У процесі реалізації рефлексивної складової професійно орієнтованих освітніх компонентів освітньо-професійної програми «Соціальна робота» бакалаврського рівня спеціальності І 10 «Соціальна робота та консультування» Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка («Основи професійної комунікації», «Теорія соціальної роботи», «Менеджмент соціальної роботи») ми виходили з позиції, що формування здобувача освіти як активного суб'єкта навчання можливе лише за умови, коли викладач виступає не тільки носієм знань, а й тьютором і фасилітатором, здатним до рефлексивного розуміння студентів. За такого підходу він формулює для студентів посильні навчальні завдання, забезпечує їх відповідними способами й методами розв'язання, підтримує участь у груповій діяльності та сприяє розвитку діалогічного професійного спілкування.

У процесі самоосвітньої діяльності, яка є неможливою поза освітньою рефлексією, здобувач вищої освіти одночасно поєднує ролі «Я – студент» і «Я – сам собі викладач». Це дає йому змогу самостійно спрямовувати, організовувати, реалізовувати та контролювати власний навчальний процес. Водночас несформованість здатності своєчасно займати рефлексивну позицію виявляється в імпульсивності дій, недостатньому емоційному самоконтролі, неадекватній самооцінці, низькому рівні цілепокладання, відсутності самоаналізу та орієнтації на зворотний зв'язок. Натомість сформовані навички раціональної рефлексії сприяють зростанню впевненості у власних можливостях, розвитку здатності самостійно долати труднощі й нейтралізувати якості, що перешкоджають самоактуалізації, а також проектуванню довгострокових програм особистісної життєдіяльності, професійного розвитку та самовдосконалення.

Перехід здобувача вищої освіти соціального профілю у рефлексивну позицію відкриває можливості для розвитку навичок самоуправління як у навчальній, так і в майбутній професійній діяльності, сприяючи становленню його як суб'єкта творчої активності. Залучення власного внутрішнього, актуального «Я» до процесу опанування професії соціального працівника трансформує навчальну діяльність у простір особистісної самоактуалізації, у якому потреба не лише сприймати інформацію, а й ділитися враженнями та думками з одногрупниками й викладачем постає джерелом освітньої рефлексії. Найвищий результат такої рефлексії як внутрішнього самоаналізу виявляється у реальній, усвідомленій роботі студента над собою. Водночас особистий приклад викладача залишається одним із ключових чинників формування рефлексивних умінь, хоча його реалізація у вищій школі ускладнюється як недооцінкою цього методу, так і специфікою рефлексивної складової освітнього процесу.

Активізація самостійної навчально-пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти та розвиток їхньої пізнавальної потреби у процесі реалізації зазначених освітніх компонентів ОПП «Соціальна робота» («Основи професійної комунікації», «Теорія соціальної роботи», «Менеджмент соціальної роботи») забезпечуються, насамперед, завдяки пріоритетному використанню рефлексивно орієнтованих технологічних форм організації навчальної й дослідницької діяльності як у межах аудиторної роботи, так і в процесі самостійного опрацювання навчального матеріалу.

З метою підвищення ефективності самостійного опанування професійно орієнтованих освітніх компонентів ОПП «Соціальна робота» майбутнім соціальним працівникам доцільно розробляти методичні рекомендації щодо роботи з електронними версіями курсів, термінологічні карти, додаткові текстові матеріали, спеціально розроблені алгоритми їх опрацювання, а також матеріали для індивідуальної рефлексії за результатами засвоєння змісту навчальних дисциплін. Такий підхід зумовлений тим, що структура кожного навчального курсу передбачає чіткий розподіл навчального навантаження між аудиторними й самостійними годинами, що актуалізує потребу в організації системного й усвідомленого самостійного навчання здобувачів вищої освіти.

Рефлексивні форми й методи навчальної діяльності закладені у змісті професійно орієнтованих освітніх компонентів на етапі постановки проблеми під час вступного заняття, а також у процесі основного й завершального етапів опрацювання завдань або проблемних ситуацій і підбиття підсумків. На цих етапах майбутні фахівці соціальної сфери спільно з викладачами не лише оцінюють результативність виконаних дій, а й здійснюють рефлексивний аналіз критеріїв, за якими формується поточне оцінювання. У цьому контексті ключового значення набуває рефлексивне обговорення як метод осмислення досвіду та критичної оцінки виконаної роботи.

Логічним продовженням такого підходу є залучення здобувачів вищої освіти соціального профілю до реальних або максимально наближених до реальних професійних ситуацій – як тих, що виникають спонтанно у ході навчальної діяльності, так і спеціально змодельованих у процесі підготовки та проведення заняття. Основне завдання полягає у створенні ситуації вибору, яка

спонукає студентів до зіткнення мотивів, активізації внутрішніх переживань і осмислення альтернативних рішень, а також до попереднього обговорення змісту й умов виконання завдання. Відтак важливо спрямувати увагу майбутніх соціальних працівників на аналіз таких ситуацій, стимулювати висловлення різних позицій та їх аргументоване обговорення. Особливо ефективним, на нашу думку, є аналіз уявних або змодельованих професійних ситуацій, зокрема суперечливих, у межах яких відбувається зіставлення індивідуальних суджень із реальними умовами соціальної практики. За таких обставин вагомого значення набуває усна рефлексія, що активізується в процесі як організованого, так і спонтанного обговорення проблеми.

Після усного обговорення та обміну думками вагоме місце у формуванні рефлексивних навичок посідає письмова рефлексія, яка надає здобувачеві вищої освіти можливість осмислити власний досвід у спокійнішій, більш індивідуалізованій формі. Письмова рефлексія передбачає фіксацію особистого досвіду у письмовому вигляді (вільні роздуми, есе, інші творчі письмові роботи). На відміну від усного спілкування, вона позбавлена відкритості, живої динаміки та непередбачуваності, проте водночас забезпечує вищий рівень щирості й довірливості. Попри загальну свободу самовираження, тематика письмової рефлексії має конструктивно поєднуватися з чітко окресленими орієнтирами з урахуванням актуальності проблематики та характерних особливостей майбутніх фахівців соціальної сфери. Особлива цінність такої роботи полягає у тому, що саме вона нерідко спонукає студентів уперше до глибокого осмислення проблемних питань.

Водночас важливу роль у розвитку рефлексивної компетентності відіграє колективна рефлексія, яка створює умови для спільного осмислення проблеми в межах академічної групи та інтеграції індивідуальних позицій у цілісне бачення. Колективна рефлексія передбачає спільну оцінку ситуації, що потребує публічного висловлення власної позиції, її свідомого коригування за необхідності, а також дає змогу окреслити перспективи розвитку колективу й шляхи їх досягнення. Уміло організована колективна рефлексія виступає водночас і засобом, і результатом індивідуального рефлексивного процесу. Оскільки вона формується та реалізується у кожного студента по-різному, це зумовлює потребу у використанні різноманітних поєднань і рівнів інтенсивності рефлексивних прийомів.

Важливим етапом освітнього процесу в ЗВО є практична реалізація знань, умінь і навичок, що забезпечує їх осмислення та застосування студентами у різних професійних і навчальних ситуаціях. Практична складова передбачає застосування викладачем різноманітних рефлексивних форм і методів навчання, зокрема тих, що ґрунтуються на принципах розвивального навчання й створенні спеціального (творчого) освітнього середовища. На нашу думку, лекції з професійно-орієнтованих дисциплін доцільно проводити у нестандартних формах, таких як лекція-конференція, лекція-бесіда, лекція-дискусія, лекція-презентація, лекція з елементами ігрових форм або практичного заняття. Такий підхід сприяє порівнянню різних методів подання матеріалу студентами,

виявленню позитивних і негативних аспектів проблеми та активному їх обговоренню.

Впровадження нестандартних форм лекцій відкриває широкі можливості для активізації самостійної та творчої діяльності студентів. Зокрема, лекція-конференція є альтернативною формою проведення лекційного заняття, яка дозволяє кожному здобувачу ознайомитися з великим обсягом теоретичного матеріалу та водночас включитися в активну творчу роботу. Заняття організовується за схемою секційного засідання науково-практичної конференції: учасникам наперед пропонуються теми доповідей та рекомендовані джерела для підготовки. Формуються творчі групи по 3–5 осіб, які опрацьовують одну з обраних тем. Кожна доповідь готується у вигляді індивідуальної письмової роботи відповідно до методичних вказівок. Обов'язковою умовою є підготовка наочності – мультимедійної презентації, таблиць, схем, роздаткового матеріалу, а також творчих міні-завдань для аудиторії (міні-тренінги, рольові ігри тощо).

Перед початком конференції обирається президія з числа слухачів – голова, секретар і члени президії. Голова веде засідання та слідкує за регламентом виступів. Після кожної доповіді учасникам надається можливість ставити питання доповідачу, які готуються заздалегідь. Члени президії спільно оцінюють виступи за встановленою системою рейтингу, враховуючи такі критерії: відповідність темі, змістовність, емоційність, оформлення, наочність та інтерактивні завдання для аудиторії. Підсумки конференції підводяться шляхом короткого обговорення представлених доповідей. За потреби навчальна конференція може бути організована як альтернативна форма семінарського заняття, за аналогією із секційними засіданнями великої конференції.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Проведений аналіз наукової літератури та практичного досвіду свідчить, що рефлексія та професійна комунікація виступають ключовими векторами професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. Рефлексія слугує базовим механізмом самоспостереження, самооцінки й саморегуляції як навчальної, так і професійної діяльності здобувачів вищої освіти соціального профілю. Вона сприяє формуванню усвідомленого ставлення до власних знань, умінь, ціннісних орієнтацій і практичних дій, створюючи умови для активного залучення особистого «Я» до процесу навчання та перетворення його на сферу особистісної самоактуалізації і розвитку навичок самоуправління.

Професійна комунікація, у свою чергу, забезпечує ефективну взаємодію з одногрупниками, викладачами та майбутніми клієнтами соціальної сфери. Вона сприяє формуванню довірливих і конструктивних стосунків, розвитку навичок активного слухання, аргументованого обґрунтування власної позиції та командної роботи. Реалізація потенціалу комунікації в освітньому процесі дає можливість студенту не лише передавати інформацію, а й усвідомлювати її значення, критично оцінювати різні точки зору та здійснювати саморефлексивний аналіз результатів власної діяльності.

Комплексне поєднання рефлексивних і комунікативних практик у межах професійно орієнтованих курсів («Основи професійної комунікації», «Теорія

соціальної роботи», «Менеджмент соціальної роботи») сприяє формуванню активного, відповідального та творчого суб'єкта навчання. Такий підхід забезпечує не лише засвоєння теоретичного матеріалу, а й розвиток практичних компетентностей, необхідних для ефективної соціальної роботи. Використання різноманітних форм і методів організації навчальної діяльності – лекцій, семінарів, групових та індивідуальних рефлексивних завдань, навчальних конференцій – створює умови для активного залучення здобувачів вищої освіти соціального профілю у процес власного навчання та розвитку професійних навичок. Таким чином, рефлексія і професійна комунікація виступають взаємопов'язаними і взаємозалежними категоріями. Їхнє інтегроване використання у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників сприяє формуванню компетентної, самостійної та соціально відповідальної особистості, готової до ефективної діяльності у сучасному професійному середовищі.

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ у межах розглянутої проблеми пов'язані з розробкою тренінгової програми для майбутніх соціальних працівників, спрямованої на розвиток їхньої рефлексивної компетентності.

ЛІТЕРАТУРА

Андрющенко, О. О. (2015). Сутність феномену «рефлексія» як міждисциплінарного поняття. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Вип. 45(98). С. 60–66.

Веремчук, А. М. (2013). Рефлексія у педагогічній діяльності. *Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН*. Вип. 20. С. 92–102.

Губа, Н. О. (2024). Рефлексія: проблематика формулювання концепту. *Наукові записки. Серія Психологія*. Вип. 3(5). С. 13–19. DOI: <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2024-3-2>

Кулішов, В. С., Чертов, В. І. (2023). Професійна комунікація педагогів закладів професійної (професійно-технічної) освіти в умовах дистанційного навчання. *Імідж сучасного педагога*. № 4 (211). С. 56–61. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-4\(211\)-56-61](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-4(211)-56-61)

Неїжпапа, Л. (2025). Моделі професійної комунікації соціальних працівників у медійному просторі. *Соціальна робота та соціальна освіта*. Вип. 2 (15). С. 37–43. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(15\).2025.343350](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(15).2025.343350)

Овдійчук, В. А. (2024). Рефлексія як важливий складник критичного мислення та особливості її формування. *Інноваційна педагогіка*. Вип. 67. Т. 2, С. 137–140. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/67.2.27>

Орлова, Н. (2012). Поняття «комунікація» і «професійна комунікація» в українському журналістикознавстві. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Лінгвістика. Вип. 17. С. 141–145.

Павелків, Р. В. (2019). Рефлексія як механізм формування індивідуальної свідомості та діяльності особистості. *Вісник післядипломної освіти*. Серія «Соціальні та поведінкові науки». Вип. 8 (37). С. 84–98.

Філюк, Л. М. (2024). Поняття і сутність професійної комунікації: аналітико-синтетичний підхід. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. Том 35 (74). № 5. Ч. 2. С. 195–200. DOI: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.5.2/30>

IASSW & IFSW. (2020). *Global Standards for Social Work Education and Training*. 20. https://www.iassw-aiets.org/wp-content/uploads/2020/11/IASSW-Global_Standards_Final.pdf

**REFLECTION AND PROFESSIONAL COMMUNICATION AS KEY
VECTORS IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF HIGHER EDUCATION
STUDENTS IN THE SOCIAL FIELD**

Olga SOROKA, Head of the Department of Social Work and Social Pedagogy, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine; Sorokaolga175@gmail.com

Halyna LESHCHUK, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of Social Work and Social Pedagogy, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine; h.v.leshchuk@gmail.com

Lyudmila PETRISHIN, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Social Work and Social Pedagogy, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine; ludmyla.petryshyn@gmail.com

Abstract. *The article examines contemporary approaches to the professional training of higher education students in the social field, emphasizing the development of reflection and professional communication as key components of their education. Various scholarly interpretations of the concepts of “reflection” and “social communication” are analyzed, with reflection defined as students’ ability to critically evaluate their own experience and construct an individual strategy for professional development through envisioning their future professional self. It is established that professionally oriented educational components of the bachelor’s program in Social Work (“Fundamentals of Professional Communication,” “Theory of Social Work,” and “Social Work Management”) possess significant potential for fostering reflective and communicative competencies. Special attention is given to different forms of reflection – oral, written, and collective – which diversify the educational process and contribute to the formation of active, responsible, and creative professionals.*

The article emphasizes the role of the teacher as a tutor and facilitator who, through reflective understanding of students, creates conditions for independent learning, active participation, and productive professional interaction. Methods aimed at stimulating students’ cognitive engagement are highlighted, including the use of reflection-oriented technological forms of organizing learning and research activities both in classroom settings and during independent study. Practical examples are provided, such as the organization of educational conferences, alternative lecture formats (lecture-conference, lecture-discussion, lecture-presentation, and lectures incorporating role-play or practical tasks), as well as structured written reflective assignments that enable students to critically analyze, evaluate, and discuss theoretical and practical issues.

It is argued that integrating reflective and communicative practices into professionally oriented courses not only facilitates students’ mastery of theoretical material but also develops practical competencies essential for effective social work. The systematic implementation of such approaches encourages students to actively involve their personal selves in the learning process, transforming it into a space for self-actualization, and to cultivate skills in self-management, decision-making,

teamwork, and professional dialogue. The article concludes that reflection and professional communication are interrelated and mutually reinforcing categories, the integrated use of which in the training of social workers promotes the formation of competent, independent, and socially responsible professionals prepared for effective practice in the contemporary social environment.

Keywords: reflection, educational reflection, professional communication, professional training, higher education students, future specialists in the social sphere, future social workers, reflective competence, communicative competence.

REFERENCES

Andriushchenko, O. O. (2015). The essence of the phenomenon of “reflection” as an interdisciplinary concept. *Pedagogy of creative personality formation in higher and general education schools*. Issue 45(98), 60–66 [In Ukrainian].

Veremchuk, A. M. (2013). Reflection in pedagogical activity. *Collection of scientific works of Ivan Ohienko K-PNU, G. S. Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences*. Issue 20, 92–102 [In Ukrainian].

Guba, N. O. (2024). Reflection: problems of conceptual formulation. *Scientific Notes. Psychology Series*. Issue 3(5), 3–19. DOI: <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2024-3-2> [In Ukrainian].

Kulishov, V. S., Chertov, V. I. (2023). Professional communication of teachers of vocational (vocational and technical) education institutions in the context of distance learning. *Image of a modern teacher*. No. 4 (211), 56–61. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-4\(211\)-56-61](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-4(211)-56-61) [In Ukrainian].

Neizhpap, L. (2025). Models of professional communication of social workers in the media space. *Social Work and Social Education*. Issue 2 (15), 37–43. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(15\).2025.343350](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(15).2025.343350) [In Ukrainian].

Ovdichuk, V. A. (2024). Reflection as an important component of critical thinking and the peculiarities of its formation. *Innovative Pedagogy*. Issue 67. Vol. 2, pp. 137–140. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/67.2.27> [In Ukrainian].

Orlova, N. (2012). The concepts of “communication” and “professional communication” in Ukrainian journalism studies. *Scientific Bulletin of Kherson State University*. Series: Linguistics. Issue 17, 141–145 [In Ukrainian].

Pavelkiv, R. V. (2019). Reflection as a mechanism for the formation of individual consciousness and personality activity. *Bulletin of Postgraduate Education*. Series: Social and Behavioral Sciences. Issue 8 (37), 84–98 [In Ukrainian].

Filyuk, L. M. (2024). The concept and essence of professional communication: an analytical and synthetic approach. *Scientific Notes of V. I. Vernadsky Ternopil National University*. Series: Philology. Journalism. Vol. 35 (74), No. 5, Part 2, 195–200. DOI: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.5.2/30> [In Ukrainian].

IASSW & IFSW. (2020). Global Standards for Social Work Education and Training. 20. <https://www.iassw-aiets.org/wp-content/uploads/2020/11/IASSW-Global-Standards-Final.pdf>

Article history:

Received: February 03, 2026;

1st Revision: March 13, 2026;

Accepted: March 30, 2026.